

Sovyet Dönemi Kırgız Romanında Hegemonik Erkeklik Söylemi*

DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE ŞENER**

Öz

1917'ye kadar yazılı edebiyata ulaşamamış olması sebebiyle Kırgız edebiyatında roman türü dünya edebiyatına kıyasla daha ileri bir tarihte ortaya çıkmıştır. 1936 yılında yayımlanan ilk roman *Uzak Col*'dan başlayarak, bağımsızlık tarihine kadarki süreçte yaklaşık 100'e yakın romanın yazıldığı görülmektedir. Söz konusu eserlerin büyük çoğunluğu Marksist-Leninist ideoloji merkezli şekillenmekle birlikte bu romanlarda Sovyet ideolojisinden uzak birtakım fikir ve düşünceler de yer yer işlenmiştir. Ancak hangi fikir ve düşünce temelli olursa olsun Sovyet dönemi Kırgız romanının ideolojik bir anlayışa bağlı olarak doğduğu ve geliştiği bir gerçektir. Çoğu yazar, edebiyatın bir propaganda aracı olarak merkezin sesi olma zorunluluğunu göz önünde bulundurmuş, bazıları ise bu güdüme rağmen satır aralarında kendi ideolojik dünyalarını da yansıtmıştır. Nitekim ideoloji, hegemonik söylemi açığa çıkarır. Dolayısıyla merkezin veya yazarın hegemonik söylemi yoluyla roman türü ideolojinin/bilginin nesnesi konumuna dönüşmüştür. Özellikle Sovyet ideolojisinin öteki üzerinde hâkimiyet kurmaya eğilim göstermesi veya yazarın metnin içerisinde hâkim ideolojik bir söylem üretmesi, kadınlık/erkeklik hâlleri ve ideal/öteki kahramanlar üzerinden kurgulanır. Amaçlanan ideal kadınlık/erkeklik, milletlerin/millî kimliğin inşası ile ilintilidir. Bu sebeple, Sovyet dönemi Kırgız romanında toplumun ve kültürün sembolik olarak ilerlemesini, düzenini temsil eden erkekliğin hegemonik söylemin içerisinde nasıl tasavvur edildiğini ortaya koymak önemli görülmektedir. Bu çalışmada, dönemin eril tahakkümü, idealize edilmiş erkeklik söylemi, bedensel kurgular, eril idealler ve bu ideallerin karşıtı ötekiler ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: hegemonik söylem, erkeklik, ideoloji, Sovyet ideolojisi, Kırgız romanı

THE DISCOURSE OF HEGEMONIC MASCULINITY IN THE SOVIET-ERA KYRGYZ NOVEL

Abstract

Since it could not reach written literature until 1917, the novel genre in Kyrgyz literature emerged at a later date compared to world literature. It is seen that nearly 100 novels have been written in the process starting from the first novel, *Uzak Col*, published in 1936, until the date of independence. Although most of the works in question were affected by the Marxist-Leninist ideology, these works also reflected some ideas and thoughts that were far from the Soviet ideology. However, no matter what idea and thought the Soviet-era Kyrgyz novel was based on, it

* Bu makale, Ayşe Şener'in, Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu'nun danışmanlığında hazırladığı "Sovyet Dönemi Kırgız Romanında İdeolojik Tipler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Kırklareli Ün. Fen Edebiyat Fak. ÇTLE Bölümü, eposta: senerayse13@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1157-4187.

Gönderim tarihi: 01.05.2022

Kabul tarihi: 21.06.2022

was thought to be born and developed depending on an ideological understanding. Most writers have considered the necessity of literature to be the voice of the center as a propaganda tool, and some, despite this motive, also reflected their ideological worlds between the lines. Thus, ideology revealed the hegemonic discourse. Therefore, through the hegemonic discourse of the authority or the author, the novel genre became the object of ideology/knowledge. In particular, the tendency of the Soviet ideology to dominate the other or the author's production of dominant ideological discourse in the text was fictionalized through femininity/masculinity and ideal/other heroes. The ideal femininity/masculinity is related to the construction of nations/national identity. For this reason, it is important to examine how masculinity, which represents the symbolic progress and order of society and culture in the Soviet-era Kyrgyz novel, was conceived within the hegemonic discourse. The present study explored the masculine domination of the period, idealized masculinity discourse, bodily fictions, and masculine ideals and the opposites of these ideals.

Keywords: hegemonic discourse, masculinity, ideology, Soviet ideology, Kyrgyz novel

GİRİŞ

Marksist ideoloji ve parti çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesi istenen Sovyet edebiyatı güdümlü bir edebiyattır. Türk boylarının edebiyatları da bu minvalde şekillenmiş ve gelişmiştir. Dolayısıyla Modern Kırgız edebiyatının temelini, Sovyet ideolojisi ve parti doktrini çerçevesinde ele almak gerekmektedir (Ükübayeva, 2006, s. 95). Edebiyatın temel ilkeleri 1934 yılında ilk kez düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi¹ ile sosyalist realizm doktrini çerçevesinde şekillendirilerek edebiyat partinin güdümüne, merkezin isteklerine bırakılmıştır. Sıdık Karaçev, Kasım Tınıstanov gibi öncü yazarların erken dönemde verdiği eserlerle oluşmaya başlayan modern Kırgız edebiyatında roman türü, şiir, hikâye gibi diğer edebî türlere nazaran daha ileri bir tarihte ortaya çıkmıştır. İlk örneği, 1936'da Mukay Elebayev'in *Uzak Col'* u ile verilen Kırgız romanında bu süreçten itibaren bağımsızlığa kadar yüze yakın roman yazılmıştır. Romanın diğer türlere kıyasla daha geç ortaya çıkışı kuşkusuz Kırgızların tarihi süreçleri, toplumun yerleşikliği, şehirleşmesi ve sanayileşmesi ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla Kırgızlarda romanın ortaya çıkışı ülkenin SSCB'ye bağlandığı bir tarihe tesadüf etmekle birlikte romanın sınırları siyasi konjonktüre dayalı birtakım gerekçelerle belirlenmiştir.

Sovyet Dönemi Kırgız romanı², başlangıcından son evresine kadar Sovyet ideolojisinin güdümünde, hâkim otoritenin talepleri doğrultusunda 'yeni Sovyet insanı'nın yaratılmasını ve devrimci anlayışın yerleşmesini amaçlayan bir yönelime sahiptir. Bu durum, romanlarda ideolojik tipin varlığını imler. Ayrıca dönem içerisindeki siyasi konjonktürün yansıma alanı olarak bazı roman kişileri Kırgız tarihî süreçlerinin temsilciliğini ve millî kimlik inşasının kuruculuğunu yapmaktadır. Yazarların bazıları Sovyet rejimine hizmet etmek amacıyla ideolojik tipler yaratırken

¹ Söz konusu kongreye Kırgız yazarlarından bazıları da bizzat katılmıştır. Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kasımalı Bayalınov, Kubançbek Malikov, Coomart Bökönbayev, bu kongreye katılan Kırgız yazarlardandır (Göz, 2012, s. 19).

² Sovyet Dönemi Kırgız Edebiyatı ifadesi 1917-1991 yıllarını kapsamaktadır. Buradaki devirler-nesiller ayrımında siyasi süreçler göz önünde bulundurulmuştur. 1917 Çarlık Rusya'nın yıkılması ile Ekim Devrimi'nin ilanını, 1991 ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasını ve birçok Türk devleti gibi Kırgızistan'ın da bağımsız olmasını ifade etmektedir. Bu bakımdan Kırgız edebiyatına Sovyet estetiğinin hâkim olduğu gözlenebilir bir durumdur.

bazıları yalnızca gereklilikten veya metnin satır aralarında gerçek seslerini duyurabilmek adına söz konusu tipleri kullanmıştır. Bu noktada kimi yazar güdümlü ve gönüllü bir edebiyat anlayışını benimsemiş, kimileri ise yalnızca güdümlü edebiyata bağlı olmaya mecbur kalmıştır.³ Her devrin kendine ait tipik kişilerinin olması ve bu kişilerin toplumsallığı ile eserde ön plana çıkması Sovyet dönemi Kırgız romanının temel karakteristiğidir.

Her yazar dünyayı ve çağını alımlamasına göre tipler yaratır. Tip, roman kahramanının bireysel ve ortak özelliklerini içermesinin yanı sıra tarihsel bir dönemin ve ona ait özelliklerin birleşiminden meydana gelmektedir. Toplumsal değişimin devinimi ve romana yansması arasında paralel bir ilişki vardır. Tipin bu durumdaki görevi ve mahiyeti önemlidir. Edebiyatın propaganda aracı olarak görüldüğü bazı dönemlerde, toplumsal, psiko-sosyal, ekonomik değişiklikler, edebî eserlerin yapı unsurlarını ve ana izleğini etkilemektedir. Edebî tipler ve edebî eserde tip yaratmanın önemi diğer edebiyatlara kıyasla Sovyetlerin sanat anlayışında ayrı bir yere sahiptir. Angaje bir edebiyatı açmılayan söz konusu dönem, kendine has yeni bir düzeni ve bu düzenin baş öznesi konumundaki yeni insanı ele alarak sanat ve toplum yakınlığını temsil etmekte; sanatın ideoloji güdümüne girdiğini göstermektedir. Geleceğin idealinin halka ulaştırılmasının birinci ayağı edebiyat ve roman yoluyla gerçekleşir. Bu bağlamda, dönem romanlarında bu ideali benimseyen ve benimsetme arzusu taşıyan kişiler yaratılır.

Yazarların roman kişilerinde tipleşme eğilimi ve ideolojik/politik edebî anlayış, "hegemonya", "iktidar", "güç", "erkeklik" gibi kavramlar ile yakından ilişkilidir. Selim Somuncu, Gramsci'nin⁴ kuramlaştırdığı "hegemonya" ve Foucault'nun "söylem" kavramından yola çıkarak romanda hegemonik söylemin veya iktidar kavramının yalnızca siyasi rejimleri ifade etmediğini belirtir. Bilgi, iktidar, ideoloji kavramlarının ilişkisi bağlamında özellikle Foucault'ya dayanarak söylemin güç ilişkisinin ifadesi olduğunu vurgular (2015, s. 18-66). Michel Foucault, iktidar kavramını salt adalet, ordu veya polis anlamında kullanmaz. Ona göre, iktidar ilişkisi bir erkekle kadın arasında, bilenle bilmeyen arasında, anneyle baba arasında, ailede mevcuttur. Toplum içerisinde pek çok iktidar ilişkisi ve buna bağlı ortaya çıkan küçük çatışmalar, güç ilişkileri bulunmaktadır (2012, s. 176). Dolayısıyla yazarın metnin içerisindeki hâkimiyet alanları, bununla ilişkili ürettiği söylemler, yazarın iktidarını açığa çıkarmaktadır. Yazar bu iktidarını romandaki unsurlar yoluyla ortaya koyar. Söz gelimi, erkek roman kişisinin kadın üzerindeki iktidarı veya idealize edilen roman kişisinin öteki üzerindeki tahakkümü bu minvalde değerlendirilmelidir.

Şüphesiz merkezin güdümünde hareket eden yazarlar için hegemonik söylem, merkezî otoritenin talepleri ile şekillenir. Fakat bireysel manada yazarın kendi fikir ve görüşleriyle egemenlik kurma çabası da aynı kavram alanı içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Sovyet dönemi Kırgız romanının erkeklik kurgusunda Sovyet ideolojisi ve millî bir söylem açıkça

³ Oktay Akbal'ın ileri sürdüğü 'güdümlü' ve 'gönüllü' edebiyat ayrımının kullanılması burada uygun görülmüştür. Akbal'a göre güdümlü edebiyat, bir devletin uyguladığı öğretilere uygun, yakışan, kısacası ülkenin rejiminin desteklediği edebiyat anlayışdır. Gönüllü edebiyat ise, o davaya kendiliğinden bağlanan yazarların seçme özgürlükleri ile tercih ettikleri anlayıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Sağlık, 2004). Güdümlü edebiyat, tezli edebiyat örneğidir. Sanat dışı bir amacı ön planda olan sanatsal biçimlenmeyi bu amaca araç olarak gören edebiyattır (Tural, 2018, s. 159).

⁴ Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerine değerlendirmeleri için bk. (1997, s. 28-29).

görülmektedir.⁵ Yazarlar merkezin veya kendi düşüncelerinin (bilgi) halka ulaştırılması noktasında okur veya roman kişileri üzerinde bir hegemonya kurar. Bu hegemonik söylem özellikle idealize edilen erkek tiplerde belirgin olarak açığa çıkar. R. W. Connell her toplumda farklı erkeklik tanımlamalarının var olduğunu ve bu tanımlamaların devinimli olduğunu ifade eder. Connell bu farklılığı, işçi sınıfı, zengin-fakir, Avustralya, Amerika gibi örneklerle açıklar. Ek olarak, aynı kültüre ait farklı erkeklik tanımlarının da bulunduğu değinir. Hegemonik erkeklik kavramını ise kültürel manada baskın olan otoriteyi ve hâkimiyeti sembolize eden bir anlamda açıklar (2001, s. 16-17). George, L. Mosse, erkeklik kavramını toplumun ilerlemesi, refahı ve bununla ilişkili değerlerin sembolü olarak ele alır (1998, s. 8). Murat Gür ise hegemonik erkeklik kavramını farklı erkeklikler üzerinde yönlendirici bir etkide ve meyilde değerlendirir. Ulaşılması hedeflenen erkeklığı özellikle milletlerin inşasında yeni oluşturulan kimlik kurgusuyla ilişkilendirir (2019, s. 39). Bu bilgiler ışığında, Sovyet dönemi Kırgız romanında erkeklığın yaratılmak istenen üst kimlikle ve hedeflenen ideal erkeklikle ilişkili olarak kurgulandığı söylenmelidir. Bahsedilen noktada iktidar kavramı devreye girer.⁶ Bu makalede, Sovyet dönemi Kırgız romanında hâkim ideolojinin (yazar veya merkez) belirlediği erkeklik tasavvuru, kabul edilen ve baskın olan eril idealler ve bu ideallerin karşısında yer alan karşıt ideallerin ne olduğu ve hangi erkeklik tipleri yoluyla ortaya konduğu tartışılacaktır.

1. HEGEMONİK ERKEKLİKLER: ERİL İDEALLERİN KURGULANMASI

Sovyet dönemi Kırgız romanında eril idealler, dönüştürücü-kurucu tipler yoluyla ortaya konmuştur. Bu kişiler toplum için birer “model şahıs”tır⁷. Toplumun önüne model olarak sunulan roman kişileri toplumu ve savundukları düşünceyi en üst düzeyde temsil etmektedir (Şengül, 2006, s. 136-137). Sovyet dönemi Kırgız romanına bakıldığında bilgi, bahsedilen idealize edilmiş/model kişiler yoluyla okura büyük ölçüde eril bir tahakkümlerle ulaştırılmak istenmiştir. Bu bağlamda yazarlar, okurda belli değerlerin kuruculuğunu üstlenir. Dönem eserlerinde dönüştürücülük misyonu iki ayrı çizgide gelişir. Birincisi Sovyet ideolojisinin halk üzerinde yaratmak istediği “yeni kimliğin inşası” ve “rejimin ilkelerinin benimsetilmesi”; ikincisi “millî ve tarihî hafızasının sınırları ihlal edilen bir milletin kendiliğini koruma” ve “gördüğü yanlışları yüzeysel de olsa ifade etme” çabasıdır. Her iki ideolojik çizgide hegemonik söylemin eril ideallerle ortaya konduğu ve karşısındaki ötekiyi ikincil konuma ittiği açıkça görülebilir. Eril idealler yalnızca erkek roman kişileri yoluyla değil, erilleşmiş kadınlar ile de kurgulanmıştır.

⁵ Bu konuda önemli bir örnek çalışma olan Murat Gür’ün Türk romanında Milliyetçilik ve Erkeklik başlıklı çalışması için bk. Gür, M. (2019). *Türk Romanında Milliyetçilik ve Erkeklik*. İstanbul: Kesit Yayınları.

⁶ Esasen toplumun inşasında ideal erkeklığın kuruluşu aynı zamanda kahramanın gelişimini olgunlaşmasını ve toplumla bir bütün haline gelmesini ifade eden *bildungsroman* ile de ilintilendirilebilir. Gürsel Aytaç, *bildungsromanı* kahramanın kültürle belirlenmiş bir çevrede öğrenme ve deneyimlerle düşünsel ve ruhsal yetileri uyumlu bir bütünlük oluşturacak şekilde geliştirilerek belli bir kültür idealini gerçekleştirilmesi (1999, s. 235) şeklinde tanımlar. Bundan hareketle romanlarda idealize edilen ve belli bir ideolojinin inşası için kullanılan erkeklik kurgusunun varlığının bir anlamda *bildungsromana* da göz kırptığı söylenebilir.

⁷ Abdullah Şengül, idealize edilen ve yeni hayatı, düşünceyi, temsil eden savunduğu görüşün en iyi örneği ve temsilcisi olan roman kişilerini model şahıs kavramı ile karşılar. Şengül’ün değerlendirmesinde kavramın daha evrensel bir mahiyeti olduğu görülür. Ele aldığı kişileri model şahıs kılan unsuru değerlerin evrensel oluşu ile ilişkilendirmiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (2006, s. 129-154).

1.1. Sovyet İdeolojisine Göre Eril İdealler

Hegemonik erkeklik kurgusu, Sovyet ideolojisinin odağında aşk, cinsellik, tutku gibi ferdi his ve arzulardan uzak olarak ortaya koyulur. Toplumda ulaşılmaması gereken hedef değerlerin ve eylemlerin ortaya çıkması adına “olması gereken insan”, erkeklik, güç ve iktidar kavramlarının içine kabul edilmeyen değerlerden arındırılarak kurgulanır. Merkezî otoritenin bilinçli bir tavrının sonucu olarak pek çok yazar, üzerlerindeki iktidara boyun eğmiş ve beklenen erkeklik kurgusunu yaratmıştır. Aynı zamanda bu idealler, toplumsal cinsiyet normları ile doğrudan alakalıdır. Toplumun kolektif bilincinde, geçmiş hayatlardan getirdiği birtakım kodlarda yer alan eril özelliklerin bilhassa bedensel ve fiziksel temayüllere göre kurgulandığı görülür.

Sovyetlerle ortaya çıkan yeni insan tipi, *Uzak Col*'un Baybolot'u, Urmambet'i gibi Çarlığın olumsuzluklarını gören yeri geldiğinde Sovyet rejimini karşıt görüşlere karşı tüm gücü ile savunan ve merkezin karşısında olduğu değerleri temsil eden ötekilerle mücadeleye girmekten korkmayan, dikbaşı, genç, dinamik, cesur kişiler olmalıdır. *Bizdin Zamandın Kişileri*⁸ romanındaki Şambet⁹ gibi herkesin saygı duyduğu, çalışkan, güçlü, çevik, dürüst olmalıdır. Zafer tutkusu ile yanıp tutuşmalıdır. Gerekirse Şambet'in oğluna “Cenişbek” adını vermesi gibi çocuğuna zaferi çağrıştıran adlar vermelidir. *Mezgil* romanının Koşoy'u gibi yeni düzene çabuk adapte olan, kolhozu, çalışmayı her şeyden öne koyan, gerekirse ailesini geride bırakabilen, Sovyet rejimine ilişkin değerleri hayatın içinde yaşatabilen (atının adını Goelro koymasına gibi), zorluklara göğüs geren namuslu birisi olmalıdır. *Partorg* ve *Too Çabalekeyi*'nin Sagın'ı gibi sovhöz için canla başla çalışkan, rejimin ilkelerine önem veren, halka odaklı, eğitilmiş, bilime, Lenin'in kitaplarına meraklı birisi olmalıdır. Aynı zamanda zamanına ışık tutan, mektepten memlekete dönmeyi bilen ve halkını aydınlatan, Rus dilini seven ve insanları bu dile/kültüre sevk eden bir aydın olan *Cetilgen Kurak*'ın Esen'ine benzemelidir. *Cañı Tañ* romanındaki Sapar gibi, eğitime kendini adayan, disiplinli, iyi niyetli, kuralcı, dürüst ve yenilikçi birisi olmalıdır.

Aynı zamanda dış müdahale ile erkeklerin eksilmesine sebep olan bir olay olarak ele alınan savaş sorunsalı bağlamında erkeklik ve toplumun devamlılığı arasında sembolik bir bağ kurulur: “(...) Savaşta erkekler yok oldu. Savaştan sonra doğanların büyük çoğunluğu erkek. Farkında mısınız?... Sadece bizim köyde böyle desem, başka yerler de böyleymiş meğer. (...) Bu ölenlerin yeri ne zaman dolacak desem, işte böyle dolmuyor mu” (CT, 1980, s. 20) ifadesiyle anlatıcı, erkeğin ve erkekliğin Sovyet ideallerinin kurucusu olduğu ve erkeğin yeni döneme doğan bir umut olduğu düşüncesini vurgulamaktadır.¹⁰ Erkek, toplumsal cinsiyet normlarına göre bir soyun devamlılığını sağlayan bir cinsiyet olması sebebiyle, savaşta kaybedilen erkeklerin ait olduğu erkeklik yeni gelen doğumlarla devam ettirilmelidir. Nitekim bu devamlılık toplumun da yaşamasını sağlayacaktır.

⁸ Buna benzer isimde Lermontov'un “*Geroya Naşego Vremeni*”/“*Bizdin Zamandın Kişisi*” adıyla yayımlanmış bir romanı vardır. Lermontov'un bu romanı 18. yüzyılın sonu-19. yüzyılın başındaki Rus halkının yaşamını ele almaktadır. Lermontov'un zikredilen romanında “gereksiz adam tipi”ni ortaya koyduğu bilinmektedir. Ancak benzer isimde olan *Bizdin Zamandın Kişileri* adlı Kırgız romanında Tügölbay Sıdıkbekov dönemin olması gereken gerçek insan tiplerini ortaya koymaya çalışmıştır.

⁹ “Şambet” adının anlamı yorumlanmalıdır. Kırgızca'da “şam” meşale, “bet” ise yüz anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yazar Şambet ile etrafına ışık saçan, aydınlatan bir roman kişisi yaratmayı amaçlamıştır. İsim sembolizasyonundan sıklıkla faydalanan yazarın Şambet ile dönüştürücü misyonu kahramanına yüklediği daha da somut şekilde görünüm kazanır.

¹⁰ *Cañı Tañ* romanından yapılacak alıntılarda eser adı CT şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

R.W. Connell ve W. J. Messerschmidt'e göre erkeklik, sosyal eylemlerle kendini gösterir, sosyal ortamlardaki cinsiyet ilişkilerine göre de farklılık gösterebilir ve tarihî süreçlerle yeniden inşa edilir (2005, s. 837-846). Serpil Sancar ise erkekliğin sınırlarının her zaman belirsiz, değişken ve geçişli olan bir iktidar stratejisi olduğunu belirtir (2009, s. 19). Bu görüşlerden hareketle, özellikle Sovyet rejiminin toplum üzerinde tahakküm kurduğu dönemde sıralanan erkeklik özelliklerinin aktif olduğu ve öncül kabul gördüğü söylenmelidir. "*Homo sovieticus*" denilen yeni Sovyet tipi insanı yaratmak adına yazarlar, içinde "ilerleme, varoluş ve yenilik" arzusu olan diğer yandan "aydın endişesi" taşıyan kişilerle rol model oluşturmuş, dönemin hegemonik erkeklik kurgusunu ortaya koymuştur. Bir nevi insan ruhunun mimarları veya toplum mühendisleri gibi nitelendirmelerle ifade edilebilecek bu kişilerin varoluş amaçları toplumsal dönüşüm ve içinde bulunan kodların dışavurumu odaklıdır. Sovyet rejiminin inşa etmek istediği bir toplum ve kimlik, rejimi ve ilkelerini, bu ilkelerin gerektirdiği "yeni erdemleri" taşımaları, kuruculuğunu yapmalıdır. Dolayısıyla toplumu dönüştürmeyi hedeflemelidir.

1.1.1. Sovyet İdeolojisinin Eril Kadınları

Sovyet ideolojisi için kadın önemli bir dönüşüm göstergesidir. Bu döneme kadar, kadının örselendiği, toplumsal hayatın dışına itildiği, eğitim ve çeşitli haklardan geri planda bırakıldığı gerçekliğinin yeni bir kadın algısına evrilmesi söz konusudur. Bu bağlamda, romanlarda eril kadınlar, toplumun övüneceği, aydın, eğitilmiş, ataerkil, eril tahakkümün sınırlarını aşan ve dönemin hegemonik erkeklik tasavvurunun içerisinde yer alan eril ideallerle şekillenen kişiler olarak kurgulanır. Söz gelimi *Bizdin Zamandan Kişileri* romanında Mıskal partizan, güçlü, cesur Sovyet kadınına sembolize eder. *Tamçı Kan* romanında ise Aygül cesur, eğitilmiş, akıllı, özverili, çalışkan bir Sovyet kadını olarak mevcut kadın algısına hükmeder. Sovyet kadını ifadesi aslında dönemin hegemonik zihniyetinin bir sonucudur ve temelde eril özelliklerle şekillendirilir. Hâkimiyet, kitlelere karşı erk ve cesaret sembolü olan Sovyet kadınları, halk üzerinde yaratılması istenen dönüşümün başat temsilcileridir. Kadını temsil eden şefkat, annelik, merhamet, sevgi, koruma, kollama gibi temel değerlerin dışında öncül özellikleri yukarıda sıralanan iktidarın eril tahakkümüyle betimlenmiş özelliklerdir. Elbette kadının sevgi temelli özelliklerini barındıran kişiler de mevcuttur ancak onların toplum üzerinde dönüştürücülük işlevi bu denli belirgin değildir. Erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurduğu bir kurgudan ziyade kadının erkeklik tarz ve özelliklerinin sınırlarına girmeye başladığı görülür. Eril kadınlar, tarihî, kültürel ve toplumsal manada inşa edilerek Sovyet ideolojisinin egemenlik kurmaya meyilli hegemonik söyleminin bir parçası hâline gelmişlerdir.

1.2. Millî Kimliği İnşa Eden Eril İdealler

Bir milletin varlığı/kendiliği konusunda, her şeyden önce dil ve tarih bilinci gelmektedir. Bunun devamı olarak ise edebiyat gösterilmelidir. Sovyetler dönemindeki dil politikaları, edebiyata doğrudan müdahale edilmesi ve birtakım politikalar sonucu kültür yitiminin açığa çıkarılması gibi durumlar, dil, tarih ve edebiyatın önemini somutlaştırmaktadır. Sovyetlerin, bu politikaları tüm Türkistan coğrafyasına uyguladığı, ilk başta boyunduruğu altına aldığı Türk

boylarının dillerine, kültürlerine, edebiyatlarına ve dolayısıyla tarihine el sürdüğü bilinmektedir. Bu müdahale sonucu edebiyatın rejimin güdümüne girmesiyle sosyalist realizm anlayışı açığa çıkar. Sosyalist realizmin ve Sovyet rejiminin etkinliğinin büyük oranda görüldüğü Türk boylarının edebiyatlarında millî söylem ve bunun dönüştürücülük vasfıyla okuyucuda bir aydınlanma yaratma amacı dikkat çekicidir. Çünkü Türk boylarının kendiliklerini kurma ve sakınma endişesi dahi Sovyetler için büyük tehdit oluşturmuştur. Hatta millî söylemleri bulunan birçok aydının *repressiyada* katledildiği/sürgün edildiği düşünüldüğünde durumun ne kadar vahim sonuçlara vardığı anlaşılabilir.¹¹ Rejimin yarattığı korkuya rağmen yazarların eserlerinde bu tarz ideolojik tipleri yaratabilmesi millî kimliğin inşası meselesi bakımından önem taşır. Kültürel ve toplumsal bellek, okur eseri her okuduğunda yinelenir ve bu şekilde millî hafızanın korunmasına imkân yaratır. Özellikle tarihî romanlarda bu durumun daha belirgin şekilde işlendiği bilinmektedir. Ancak Sovyet döneminde de bazı yazarlarda daha görünür şekilde ele alınan millî ideolojik tiplerin varlığı söz konusudur. Bu kişiler, iktidarın (yazarın) hegemonik söyleminin göstergesidir ve dolayısıyla “biz”i sembolize eder. Ötekiler ise onların temsil ettiği değerlerin tam karşısında yer alan gözleri para hırsı ile körleşmiş, ülkesini, halkını bir taht veya üç beş kuruş için satabilen “asalak”lardır.

Sıngan Kılıç romanında millî değerlerin kuruculuğunu üstlenen tipler İshak-Bolot Han, Nüzüp, Beknazar ve Sarıbay ile örneklendirilebilir. İshak, halkı için ölümü göze alabilen, Kırgız ruhunu yaşayan ve yaşatan, dünya nimetlerine yüz çevirmiş, fedakâr ve güçlü bir erkektir. Ruslar tarafından öldürülür. Nüzüp ise babası tarafından hor görülen ve aşağılanan bir adamdır.¹² Diğer yandan, güçlü, adaletli, otoriter, dürüst birisidir. Nüzüp için babası bir rol model olmamıştır. Oğlum deyip başını dahi okşamamıştır. Dolayısıyla babası ile ilişkisinde *oedipusvari* bir kompleks söz konusudur. Babayla arasındaki rekabetin sonucunda evlerini yakar. Her şeyden arınarak annesiyle kendine bir hayat kurar. Her ne kadar babasının aşağılamalarına tahammül edemeyen ve kendini silikleştiren birisi olsa da babasının ölümüyle başka bir görünüme kavuşur. “...*Esenbay Biy, ne de olsa benim heybetim, azametimdi*” (KK1, 2003, s. 74) cümlesi, bu otoritenin önemini gösterir.¹³ Babasından kalan beylik makamının başına geçer ve baba otoritesini sahiplenir. Aslında babanın ölümü onu edilginleştirmez. Aksine, kendini bulmasına fırsat verir.¹⁴ Nüzüp için otorite ve güç, vatan ile özdeşleşir. Kendini bu yola adar ve sonu ölümle nihayete erer.

Beknazar da İshak ve Nüzüp gibi cesaretin ve gücün sembolüdür. Romanda özellikle fiziksel ve mental gücü ile ön plana çıkar. Yazarın fiktif kahramanıdır. Kopuz çalar. İki yüzlü çıkarıcı

¹¹ *Repressiya*, Stalin döneminde milyonlarca insanın/aydının halk düşmanı olarak suçlanmasını ifade eden terimdir. O dönemde pek çok kişi sürgün edilmiş/öldürülmüştür. *Repressiya* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Mostafin-Dautov, 1997; Karakaş, 1998; Özcan 2007; Ercilasun, 2007; Buran, 2016; Aşnin vd., 2016; Güngör, 2018; Dilek, 2019).

¹² Nüzüp’ün babası ile yaşadığı bu çatışma esasında destanlarda da görülen bir husustur. Manas Destanı’ndaki tipler üzerine çalışması bulunan Nezir Temur, epik anlatılardaki en kalıplaşmış çatışmalardan birinin baba-oğul çatışması olduğunu belirtir. Mit ve destandaki baba-oğul arasındaki sıcak çatışma sosyal değişimin bir sembolü niteliğindedir. Nitekim anne rahmi, çocuğu babadan saklayan bir sığınaktır. Bu sebeple baba erkek çocuk için bir rakiptir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Temur, 2012, s. 21).

¹³ *Kırılan Kılıç 1* romanından yapılacak alıntılarda eser adı KK1 şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

¹⁴ Murat Gür, Türk romanı üzerine yaptığı çalışmada, babasızlığı bazı roman kişilerinin fırsata çevirdiğini vurgular ve onların koruyucu, yol gösterici baba konumuna yükseldiğini belirtir. Türk romanında baba otoritesinin koruyuculuk, düşünsel kılavuzluktan başka çocuklar için eğitici ve belirli ideallere yönlendirici eril bir model olduğunun üzerinde durur (Gür, 2019, s. 89-93). *Babalar ve Oğullar* eğretilmesi üzerine ayrıntılı bilgi için bk. (Parla, 2012).

tiplerin karşısında dimdik durabilen, mücadele etmekten korkmayan, vatan ve halk için ölümü göze alan bir erkektir. Ölümü kendi halkının içerisindeki 'öteki'nin ellerinden olur. Sarıbay ise saygılı, kimseyi incitmeyen, öz değerlerine ruhen bağlı, 'kendini bilen, kopuz çalan birisidir. Ötekilerin oyunlarına ve hilelerine kendini kaptırmayacak kadar aklını da kullanan bir erkektir. Canından bile sakındığı ve her şeyden önde tuttuğu kartalı tarafından gözleri oyulur. Bu sebeple yazar Kasımbekov, Sarıbay ile aidiyeti sembolize eder. Aytmatov'un *Kılım Karıtar Bir Kün* romanında Yedigey ise aslında erdemleri, iyi niyeti ve güçlü karakteriyle hem millî hem de evrensel bir kişidir. Kültürel belleğin, millî şuurun temsilcisidir. Aslında o da baba olarak nitelendirilebilecek Kazangap'ın ölümü ile sarsılır. O, baba eksikliğinin yarattığı kaosu içinde kaybolmak yerine baba otoritesini sahiplenmeyi seçer. Bir toplumun hafızasını, dini, dili, gelenek ve görenekleri ile bütünsel anlamda muhafaza etmek isteyen ve yeni neslin bu hafızayı yitirmiş olmasından son derece üzüntü duyan üst bir bilince sahiptir. Kutsal olana, geçmişe, bütün millî değerlere önem atfeden ve sorumlu bir bilinçle koruma ve savunma içgüdüleri barındırır.

Sovyet dönemi Kırgız edebiyatında özellikle 1960'lardan sonra edebiyatın sosyalist realizmden farklı bir çizgiye doğru yönelmesi söz konusudur. Bu dönemler, Stalin diktasının sona erdiği ve toplumda, siyasette ve edebiyatta özgürleşmenin yavaş yavaş açığa çıktığı dönemlere tesadüf eder. Aristoteles'in dediği gibi *insan zoon politikondur*. Aristoteles '*zoon politikon*' sözü ile insanın doğal olarak, yani kendiliğinden ideoloji içinde yaşadığını ifade eder (Althusser, 2014, s. 78). Dolayısıyla edebiyat yalnızca sosyalist görüşlerin değil farklı ideolojik ve politik zihniyetlerin de temsilini, kuruculuğunu yapabilmektedir. Aytmatov'un Kırgız edebiyatına bambaşka bir yön verdiği çoğu edebiyat bilimcinin ortak bir görüşüdür. Diğer yandan, tarihî romanların yazılmaya başlanması ve Sovyetlerin oluşturmaya çalıştığı yeni kimliğin inşasına karşıt öz değerlere vurgu yapan bir kimliğin oluşturulma çabasında eril erkeklik kurgusu dikkat çekicidir. Örneklerle sıralanan özelliklerin "güç, adalet, otorite, millî ruh, bilinç, akıl ve dürüstlük" gibi toplumun ilerlemesine katkı sağlayacak erdemlerden ibaret olduğu görülmektedir. Pierre Bourdieu'ya göre erilliğin tezahürü yiğitlik, kahramanlık çizgisinde yer alır ve şerefi sembolize eder (2015: 33). Dolayısıyla bu değerler millî hegemonik erkeklik söylemini oluşturmaktadır ve bu sınırlara dâhil olmayan erkeklikler öteki olarak ikincil konuma itilmektedir.

1.2.1. Millî Söylemin Eril Kadınları

Sovyet Dönemi romanlarında kadının ikincil erkekliklerden üstün olarak konumlandırıldığı ve birincil erkekliklere eş olarak görüldüğü örneklerde toplumsal cinsiyetçi yaklaşımların hâkim olduğu görülür. Zira toplumda bireyler için eril mekânlar, dişil mekânları yaratır ve buna bağlı olarak toplumda her iki cinsiyet için davranış biçimleri, toplumsal roller çeşitli ön kabuller ileri sürer (Apaydın, 2022, s. 12). Söz gelimi toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlara göre zekâ, beceri, eğitim, bilgi, yönetme, yönlendirme gibi vasıflar erkeğe atfedilir (Güneş, 2019, s. 794). Eril iktidar normlarına göre güçlü olma, üstünlük kazanma erkekliliği ispat eden özelliklerdendir (Eşitti, 2020, s. 135). Serpil Sancar, cinsiyet farklarının toplumsal bazı işleri kaçınılmaz kıldığını belirtir. Söz gelimi, çocuk yetiştirmek kadın gibi duygusal ve sabırlı olmayı gerektirirken asker olmak için bir

erkek gibi dayanıklı ve güçlü olmak gerekir. Sancar'a göre bu farklılık biyolojik olmaktan ziyade ideolojik-toplumsaldır (2014).

Millî kimliğin inşasında etkin rol oynayan ve yeri geldiğinde ikincil erkekliklere hükmedebilen erkeklik vasıfları ile donatılmış eril kadınlar bulunmaktadır. En belirgin örnek şüphesiz *Sıngan Kılıç* ve *Kelkel* romanlarının kişisi Kurmancan Datka'dır. Tarihî bir kişiliğin kurguya yansması olan Kurmancan Datka,¹⁵ gerçeğe uygun olarak eril idealleri temsil eden bir kadındır. Eşi Alımbek'in ve milletin yol gösterici bilgesidir. Zekâ, ileri görüşlülük, güç, mantık gibi toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın eril olarak attığı özelliklere sahiptir. Bunun yanı sıra 'güzel', 'sakin ve sabırlı', 'oto-kontrol sahibi', 'mütevazı', 'empati sahibi', 'sezgisel güçlere sahip', 'düşünceli' bir kadındır. Bu özellikler onu dişil bir kategoriye koymak yerine eril gücüne güç katmaktadır. Kurmancan Datka'nın fiziksel ve emel özellikleri bilgelik vasfıyla öne çıkar. İyi bir eğitim gören, kültürlü ve görgülü Kurmancan'ın yaşamı, Alımbek Datka ile evliliği sonrası başka yöne evrilir ve bu yön bilge tipinin doğuşunu açıklar. Nitekim Kurmancan, romanda bilgeliği ile iki ana misyon taşır. İlki eşi Alımbek Datka'nın hayatındaki rehber insan olması ikincisi idari bir şahsiyet olarak topluma yön vermesidir. Alımbek her çıkmaza girdiğinde "... akıllı hanımının sihirli bir lamba bulup karanlığı aydınlatacağına inanmaktadır (KK1, 2003, s. 206)". Toplumun açmazlarını çözen ve kontrol altına alan bilge tipi, toplumu yönlendirdiği için bir kılavuz niteliği taşır. Nitekim Kurmancan'ın akli ve zekâsı, sezgisel ve mantıksal çözümlenmeleri sayesinde siyasi konjonktüre bağlı birtakım problemlerin önüne geçilir. Söz gelimi toplumda saygın bir yere sahip olduğu için halkı ile Hokand Hanlığı arasında arabuluculuk yapması dönüştürücü tip olduğunu somutlar. Bu anlamda Kurmancan, Oğuz Kağan'ın annesi Ay Kağan'ın, eşlerinin (Koç, 2012, s. 1888-1890), Dede Korkut'taki Banuçiçek'in, Manas'ın Kanıkey'i gibi eril kadınların bir görünümüdür.

Beknazar'ın karısı Kanış da aynı şekilde eril bir kadındır. Beknazar'ın gücün/kudretin timsali olmasına benzer olarak Kanış da tıpkı onun gibi yiğit, çevik ve epik bir karakterdir. Halk arasında "kahramanın şımarık karısı", "erkek karısı" (KK1, 2003, s. 279) gibi sözlerle anılmasına sebep olan eril özelliğidir. Beknazar'ın gücü ve kudretinin yansması olarak bir destan kahramanının eşi nasılsa, o da öyle kurgulanmıştır:

Kanış, siyah yeleli siyah rahvan ata kamçıyla vurdu. Arkasından gelen yiğitleri fark etmemişti. Sevincinden âdeta çılgına dönmüştü. Gözünden yaşlar akıyordu. Kendini tutamayıp bağırarak hepsinin önünde gidiyordu. Su samuru derisinden yapılmış başlığının altından, ensesinde toplanmış çift saç örgüsü aşağıya sarkmış, rahvan atın rüzgârıyla savruluyordu. Önünden çekilerek ona yol veren biri: "-ona boşuna erkek kadın" dememişler!" diyerek kahkahayı bastı (...) (KK1, 2003, s. 285).

Kanış, bir erkek gibi ata biner. Törenlerde yer alır. Banuçiçek, Kanıkey, Ayçürök gibi destansı kadın kahramanların tipolojisine uygun bir kahramandır ve millî hegemonik erkeklik söyleminin bir parçası olarak eril bir kadını temsil etmektedir. Eril kadınlar ikincil erkekliklerden daha üst bir yerde konumlandırılır ve millî hegemonik söylemle iktidarın tahakkümü doğrultusunda

¹⁵ Datka: Bir vilayetin din bilgini, komutanı, bir sözü iki edilmeyen, halkın içinden seçilen beydir. Kelime anlamı olarak 'gerçek bağlılık' demektir. Datka, Hokand ve Buhara hanlıkları zamanında yönetimin en üst kademesini ifade etmiştir. Tarihte Datka unvanını almış bilinen ilk kadındır. Tarihî bağlamda Kurmancan Datka hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Köse, 2002, s. 55-61).

oluşturulmuşlardır. Kuruculuğunu yaptıkları görüşü hem bedenen hem de ruhen taşımakla yükümlüdürler.

1.3. Bedensel Kurgular

Kimliğin inşasında bedensel kurgular önem taşır. Bedenin iktidara itaati ve iktidar söylemi ile arasında bir bütünsellik söz konusudur. M. Foucault, siyasi iktidarın ideoloji üzerindeki tahakkümünün yanı sıra daha çok insanların fiziksel olarak bedenleri üzerine etki ettiğini ifade eder. Ona göre, iktidar kendini beden üzerinde işletir (2000, s. 146). Hegemonik erkeklik inşası aynı zamanda bedensel olarak da kurgulanır. R. W. Connell'e göre, erkeklik doğası itibariyle bedenle ilgili durumlarla ilişkilidir (2005, s. 45). İdeal olarak inşa edilen hegemonik erkek bedeni ve diğer bedenlerin buna uygunluğu biz ve ötekiye belirler (A. Petersen'den naklen; Öztürk, 2012, s. 42). Erkek kahramanların bedenlerine kazınmış birtakım kodlar ve normlar, iktidar söylemi ile ilişkilidir (Gür, 2019, s. 154). Erkek bedeni, modern iktidarın üzerinde uygulandığı bir dolayım alanıdır. İktidar mekanizmaları, erkek bedenini itaatkârlaştırır ve erilleştirir. Erkeklerin bedenlerine kazınan davranışlar hayatlarının her alanında tekrarlanır (Cengiz vd., 2004, s. 56-57). Sovyet dönemi Kırgız romanında iki ayrı düzeyde tasnif edilen eril ideallerin politik bedenler üzerinde kurgulandığı görülmektedir. İdeal tipler iktidarın belirlediği erdem ve davranışları yine iktidarın belirlediği bedenlerin üzerinde taşırlar.

1.3.1. Sovyet İdeolojisinin Tahakkümündeki Politik Bedenler

Eril bedenselleşme Sovyet iktidarına uygun olarak "heybetli, güçlü, çevik" bir biçimde kurgulanmıştır. Söz gelimi *Bizdin Zamandın Kişileri* romanındaki Şambet, güçlü, çevik, her işin üstesinden gelen birisidir. Kunduz gibi siyah saçları, heybetli alnı vardır. Anlatıcı Şambet'i, "Nur yüzlü, iri-yarı yiğitin uzun siyah saçları, pencereden rüzgâr vurdukça aygırın yelesi gibi savrulur: Küçük ateşli gözleri derin derin bakıyor, sabırlı, ağırbaşlı (...)" (BZK, 2016, s. 8) şeklinde betimler.¹⁶ Şambet'in romandaki en büyük iki idealinden biri zafer diğeri ise köye elektrik santrali kurmaktır. Dolayısıyla insana verilen ad ve onun eylemlerinin bir anlam ifade etmesi, politik beden kurgusunun bir parçasıdır.

Çoğu roman kişinin bedenleri dürüstlük, fedakârlık gibi erdemlerle kurgulanmıştır. Bu şekilde kişiler eylemleri ve çabalarıyla rejime hizmet ederek hegemonik beden kalıplarına girmiştir. Politik bedenler, yalnızca fiziki özellikleri içermez. Kişinin eylemleri, düşünce tarzları ve fiziki özellikleri bir bütündür. *Cetilgen Kurak* romanında Esen'in rejime ve dönemin gerekliliklerine ters davranışlara müdahale edişi bu bütünlüğü göstermektedir: "Bu iş 'ne olursa olsun' deyip önemsenmeyecek bir iş değil, sadece sovhozun işi değil, ülkenin işi olduğu için halkın da işi, demek ki bu pamukları toplamak hepimizin görevidir" (CK, 1976, s. 318-319) diyerek iktidarın yarattığı toplumsal bedeni ile rejime aykırı davranışa müdahale eder.¹⁷ Yine bu bedenle çevresindekileri doğru davranışa sevk ederek dönüştürücülük vasfını devreye sokar.

¹⁶ *Bizdin Zamandın Kişileri* romanından yapılacak alıntılarda eser adı BZK şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

¹⁷ *Cetilgen Kurak* romanından yapılacak alıntılarda eser adı CK şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

Maydan romanında Kıdırbek'in askeri üniformayı giymesi ve savaşa katılmasıyla hegemonik erkekliğin sınırlarına girmesi paraleldir. Bedeni, üniforma ile yeniden var olur. Bermet'in ona olan yakınlığı bu yeniden varoluştan sonra başlar. Çünkü Kıdırbek, vatan uğruna kendini feda edebilecek bir erkek olduğunda ancak iktidarın erkeklik söyleminin parçası olmuş olur. Murat Gür, üniformayı layıkıyla taşıyan bireyin toplumsal olarak hegemonik erkekliğin en üst basamağını oluşturduğunu ifade ederek üniformanın erkek bedeninin hegemonik bir temsili olduğunu belirtir (2019, s. 191). Kıdırbek'in asker olmasından sonra hayatına pozitifliklerin girmesi onun iktidarın tahakkümünde yaratılan toplumsal bedene sahip olduğunun iyi bir örneğidir.

1.3.2. Millî Kimliğe Bürünen Politik Bedenler

Millî hegemonik söyleme bağlı politik bedenler "koruyucu, güçlü, sert" bir biçimde kurgulanmıştır. Söz gelimi *Sıngan Kılıç* romanındaki Beknazar'ın vücudu serttir, çok kaslıdır, gözleri kurtunkine benzer, kaşları yay gibi eğridir, beli Pars gibi incedir. Bu betimleme dikkat çekicidir. Türk mitolojisi için önemli iki hayvan olan 'pars ve kurt'¹⁸ özellikle Kırgızlar için ayrı bir öneme sahiptir. Pars, eşsiz gücü ile Yenisey Kırgızlarının sembolüdür. Aynı zamanda Kırgızlar kutsal bir ruh olarak kurtun gücüne de inanırlar. Bu sebeple, Kırgızların koruyucusu olan Beknazar, pars gibi ince bele, kurt gibi gözlere sahip olarak 'ideal millî/epik kahraman' olma özelliğini somutlaştırır. Kusursuz gücü temsil eden bu fiziki özellikler, göçebe hayatın zorluklarına göğüs geren, hayatta kalmaya çalışan ve tüm halkı koruyup kollayan insanı imler. Bunlar aynı zamanda alp tipini imleyen özelliklerdir. Güçlü hayvanlarla özdeşleştirilen fiziki özellikler, Oğuz Kağan'da, Dede Korkut kahramanlarında da görülür (Kaplan, 2006, s. 18). Ayrıca Beknazar'ın Abil Bey; Nüzüp'ün ve İshak'ın ise Ruslar tarafından öldürülmesi bedenleri ile millî dönüşüme hizmet ettiklerini ve erkeklik kalıplarına uygun olarak davrandıklarını imler. Çünkü ideal erkeklik bağlamında kurgulanan bedenlerin vatan uğruna kendini feda etmesi hegemonik tahakkümün bir sonucudur. Eril bedenler, iktidarın ideallerine uygun davranarak toplumsal olduklarını somutlaştırır.

Kadınların politik bedenleri ise erkeklerden farklı olarak erilin yanında dişil özellikleri de barındırır. Söz gelimi Kurmancan Datka kırmızı yanaklı, zarif, nazik bir eş olarak betimlenmiştir. Kuşkusuz onun fiziki özellikleri aklının, sakinliğinin ve mütevazılığının da göstergesidir:

Yanakları kırmızı, gözleri akağaç yaprağı gibi sarımsı mavi, zayıf, zarif nazik bir eşi Kurmancan Hanım. Kendi değerini, yerini ve haddini bilir. Onun için hiçbir zaman acele etmez. Korkunç durumlarda bile kendini kaybetmez. Sesini yükseltmez, suratını asmaz, her zaman sakindir. Hiçbir zaman övünmez, tersine biraz eğilerek yere bakar. Sağlam

¹⁸ Yenisey Nehrinin iki yakasında yurt edinen Kırgız Türkleri en önemli kült hayvanı olarak parsı kabul etmiştir. Buna örnek olarak, Yenisey Kırgızlarının ilk hükümdarının adının Bars Beg olması; Manas'ın Bars yılında dünyaya gelmesi verilebilir. Dünyaca ünlü yazar Cengiz Aytmatov, *'Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman'* adlı romanında 'Caabars' aslı roman kahramanı aracılığıyla pars motifini metin düzlemine taşımıştır. Bu da Kırgızlarda parsın önemini göstermek açısından iyi bir örnektir. Ayrıca kurt motifinin de Kırgızlar için yeri ayrıdır. Çok eski zamanlarda totem olan kurt sonraki dönemlerde kutsal bir mahiyet taşır. Köktürklerin bayraklarında bir kurt başının olmasına bu kutsallığın somut bir görünümüdür. Kırgızlar da kurdun koruyucu ruh olduğuna inanarak ona kutsallık atfetmişlerdir. 'Pars ve Kurt' motifine ilişkin detaylı bilgi için bk. (Orozobayev-Moldaliev 2020, s. 23-38; Davletov, 2013).

karakterlidir (KK1, 2003, s. 191) (...) O akıllı insanın ne düşündüğünü yüzünden anlar, o her şeye dikkat eder, çok şey bilir ... (KK1, 2003, s. 192).

Anlatıcı onu kırmızı yanakları, zarıflığı, bir yaprak gibi zayıf oluşu vb. dişil özellikleri ile öne çıkarırken diğer yandan soğukkanlı, ileri görüşlü, dikkatli ve mantıklı bir kadın olarak tasvir eder. Kurmancan'ın taşıdığı bu beden ve zihin dünyası onu ideal eril bir kadın kılar. Nitekim onun içinde bulunduğu bedenle toplum içerisindeki tutum ve davranışları, hegemonyanın sınırlarını belirlediği bir bedensel kurguyu esas edinir. Bedeni ve ruhu bir bütün olarak iktidara itaat eder. Eylemleri, tavrı buna uygundur. İleri görüşlülüğü, soğukkanlılığı, kendi değerini bilmesi bunun göstergesidir.

Sarıbay ise kendi kartalı tarafından gözünün oyulması ve yaşadığı türlü zorluklar sonucunda sancılı bir yüzleşme yaşar. Bu süreçte ateşi çıkan, kendisini çaresiz hisseden, konuşamadığı için çenesi uyuşan bir adama dönüşür. Millî idealleri temsil eden bir erkek, ötekilerle mücadelesinde kabuğuna çekilip oturmamalıdır. Dolayısıyla kısa süre sonra yaşadıkları ile başa çıkmak adına harekete geçer. Sarıbay'ın harekete geçmesi, hegemonik erkeklik söyleminin bir parçasıdır. Millî değerlere nasıl saldırılırsa saldırılsın ideal bir millî tip, bununla başa çıkmayı bilmeli ve o değerlere sahip çıkmalıdır. Dolayısıyla hegemonik söylemin bir parçası olan bedeni bu ideallere uygun olarak hareket etmiştir.

2. ERİL İDEALLERİN KARŞITLARI

Eril ideallerin karşısında eril kurguyu güçlendirecek ve ona ışık tutacak ötekiler yer alır. Ötekilik, ben/biz kimliğini çevreleyen bir alandır. Öteki, alanın içindekilere benzememesi sebebiyle alanın dışında kalır (Gür, 2019, s. 290). Ben, ötekiyi dışlamaktan ziyade kendine benzetmek ister. Öteki "ben" in eksik halidir. Bu hâl ile kabul görür ve ötekiden aşağıda kalır. Ben gibi olmak durumundadır (Schnapper, 2005, s. 25-28). Erkek, erkeklik ve erilliğin en temel ötekisi, hemen her toplum ve söylemde ilk bakışta kadın, kadınlık ve dişilik olsa da (Gür, 2019, s. 292) Sovyet Dönemi Kırgız romanında eril idealleri görünür kılan ötekiler çoğunlukla ikincil erkeklikler olarak kurgulanmıştır. Nitekim bunun sebebi, insanlık tarihinde erilliğin ötekisi olarak erkeğin kadından daha önce gelmesidir. Çünkü erkeğin ilk mücadelesi yine erkekle olmuştur.

Metne hangi iktidarın hegemonyasının hâkim olduğu bu noktada önem taşır. Çünkü imaj hem yazara hem de onun kurguladığı gerçekliğe ışık tutmakta ve aynı zamanda imajı üreten toplumu yansıtmaktadır (Kınacı, 2016, s. 9). Dolayısıyla Sovyet Dönemi Kırgız romanı için eril ideallerin karşıtları iki şekilde değerlendirilmelidir. Sovyet rejimini kötüye kullanan kişilerin öteki olarak konumlandırılmasının yanı sıra bazı eserlerde kendiliğini yitiren, başkalaşan, milletini öz çıkarlarına değişen, derisini, varlığını başkasının kiyle değiştiren şuursuz kimseler, asalaklar, öteki olarak konumlandırılır. Bu kişiler, Çarlık rejimine, komünizmin kötü niyetli kişilerin elinde kötüye kullanılmasına, iktidar hırsının kendilik değerlerini yutmasına, ötekileşmeye, millî bilinci yitirip şuursuzlaşmaya, sömürüye ve sömürenlere yazarlarının eleştirisini taşıyan ve yazarlarının fikrine karşı bir fikri benimsemiş roman kişileridir.

2.1. Sovyet İdeolojisinin Karşıtları

Edebiyatın propaganda aracı olarak halka bilgiyi ulaştıran bir kaynak olarak görülmesi ve yazarların toplum mühendisliğine soyunmasında Gorki'nin yönsemelerinin Kırgız yazarları üzerinde etkili olduğu görülür. Özellikle Oblomov ile sembolize edilen lüzumsuz adam tipine karşılık Gorki'nin romanlarda her yönüyle halka olumlu değerleri (bu değerler rejim merkezli olmalı) aşıl原因an tiplerin yaratılması gerektiği görüşü, rejime yönelik yaratılan dönüştürücü-kurucu ve karşıt tiplerin varlığını açıklar. Sovyet devrinin insanları Oblomov'da görülen feodalitenin yarattığı ataletin aksine çalışkan, fedakâr, cesur olmalı tüm iyi erdemleri bünyesinde barındırmalıdır. Bu erdemlerin karşısında yer alanlar ise ikincil konuma itilerek düşman olarak nitelendirilir. Elbette ötekisiz bir toplum pek mümkün değildir. Ötekinin olmadığı bir toplumda kimlikten, toplumsal gruplardan söz etmek zordur. Öteki, çatışma yarattığı kadar olumlu iş birliğine de kaynaklık eder (Tekeli, 1995, s. 2). Ötekilerin kimliği başkasına atfedilen nitelik ve özellikler, imgelerdir (Güvenç, 1995, s. 24). Dolayısıyla Sovyet ideolojisinin karşıtları temel erkeklik söyleminden daha uzak ve eksiktirler.

Uzak Col romanındaki Mamirmazin, ideal erkeklik kurgusunun dışında bir ötekidir. Mamirmazin, kendi halkına zulmeden, kendiliğine ihanet eden, mesleği ve ahlakı paradoks içinde olan, bir anlamda dini tahrip eden, Çarlık'ı destekleyen ve Bolşevikleri reddeden bir adamdır. Romanın sonunda Bolşevikler tarafından öldürülür. *Mezgil* romanındaki Bekniyaz, eril ideallere karşıt olarak kurgulanan başka bir erkektir. Sovhoz karşıtıdır. Bencil, kindar, öfkeli, zorba bir adam olarak tasvir edilir. Bekniyaz'la yazar aynı zamanda 1920'li yıllardaki erkek hegemonyasını da yansıtır. Kaba, sert, hırçın ve kavgacı olan Bekniyaz, Sovyet rejiminin hegemonik erkeklik söyleminin içerisinde yer almayıp sınır dışı bırakılmıştır. Sovyet rejimiyle birlikte her ne kadar insanlara rejimin olumlaması yapılmış olsa da hayatın içerisinde yer alan birtakım komünistlerin, merkezin belirlediği erkeklik kalıplarına dâhil olmadığı ve temel değerleri taşımadığı görülür. Bu kişilerin çoğu bencil, çıkarıcı, açgözlü, hırslı, kötü niyetli kimselerdir.

Bizdin Zamandın Kişileri romanındaki Çekirtge, ikincil erkekliklerin en iyi örneklerindedir. Anlatıcı-yazar, Çekirtge'yi "acımasız, zâlim" sıfatıyla nitelendirir (BZK, 2016, s. 129). Çekirtge ordudan kaçan, vatana, Sovyet rejimine ihanet eden ve kendini düşünen çıkarıcı bir şahsiyet olması sebebiyle fedakâr, özverili Sovyet erkekliğine zıt bir öteki örneğini teşkil eder. Kurnaz ve sinsidir. *Maydan* romanında Sarıgül de Sovyet değerlerini göz ardı eden ve yalnızca kendisini düşünen bencil bir kişiliktir. Moskova'ya düşman askerinin ulaşma haberi dahi onu alakadar etmez. Hain planları olan, kendini farklı biri olarak gösteren kötü niyetli bir adamdır. Her fırsatta ideal eril güçleri karalama çabasıdadır. Sarıgül, hayattaki günlük zevkleri ve arzuları, aile kurumundan, vatandan ve devletten üstün gören yalancı, kötü huylu, korkak bir Kırgız gencidir. *Akırkı Ok* romanındaki Barpı da onlar gibi kindar, kötü niyetli, iki yüzlü, acımasız, sert ve kurnaz birisidir. Kendini Sovyet destekçisi gibi göstererek insanların kalbini kazanır fakat gerçek yüzü sonunda açığa çıkar. Romanlarda eril ideallere karşıt sayılabilecek bir başka örnek ise ikiyüzlü komünistlerdir. *Mezgil* romanındaki Satılğanov sovhoz başkanlığı boyunca görevini kötüye kullanan bir komünisttir. Despot ve katıdır. İnsanlara iftira atıp hapse attırmaktan çekinmez. *Cetilgen Kurak* romanındaki Baymat da fırsatçı komünistleri temsil eden roman kişisidir. Fırsatçılığı

şahsi meseleler ile ilgilidir. Eril idealleri temsil eden Esen'e iftira atmaktan hiç çekinmez. *Partorg* ve *Too Çabalekeyi'*nin roman kişisi Borbaşov ise başka bir örnektir. Devlet, insan ve ideoloji onun için asla önemli olmamıştır. Yalnızca maddi değerleri ve parayı sever. Yalakacı, ikiyüzlü birisidir. İsmailov ise yıllardır yerinde sayan bir yöneticidir. Sovhoza zarar vermektedir. *Santa* romanındaki Yusupov da komünizmi kendi çıkarları uğruna kullanan bir adamdır. Partinin sağladığı maddi imkanların kişisel çıkarlar uğruna sömürü aracı olarak kullanır.

Biz ve öteki arasındaki mücadele çoğu romanda "kadın" üzerinden kurgulanır. Eril tahakkümün en belirgin açığa çıktığı nokta şüphesiz kadınlık, dişilliktir. Bu mücadele Türk romanındaki Doğu-Batı karşıtlığının ele alındığı eserlerde kadının ideal erkeklik ve öteki arasında seçim yapmasıyla benzerlik taşır. Söz gelimi, *Akırkı Ok* romanındaki Barpı, Rakıya ile bir münasebet kurmak ister fakat romanın sonunda ideal hegemonik erkeklik örneği olan Abdılada ile Rakıya'nın kavuşması gerçekleşir. Bu kavuşma Abdılada'nın kolhoz başkanı olması ile eş zamanlıdır. Kısaca aile kurmak (genel manada rejime/iktidara yakışır biri olmak) için uygun kişi, ideal bir erkek olmalıdır. Aynı şekilde *Bizdin Zamandın Kişileri* romanında Çekirtge'nin Batiş'le evlenmek istemesine rağmen Batiş Çargın'la evlenmeyi tercih eder. *Maydan* romanında Sarıgül'ün Bermet'e yaklaşmak adına türlü oyunlara kalkışması ve ailesi ile samimi ilişki kurma çabalarına karşın Bermet, Kıdırbek'in hegemonik erkekliğin sınırlarına dâhil olmasıyla (askere gitmesi gibi) kendine layık biri olarak Sarıgül'ü değil, Kıdırbek'i seçer. Dolayısıyla biz, öteki üzerinde bir tahakküm kurar ve galip gelir. Bu durum yazarın hegemonik erkeklik söyleminin bir gereğidir. İdeal erkeklik vasfını taşıyan roman kişinin ötekiye karşı her alanda galip gelmesi beklenir. Karşı cins ile ilişkiler bu alanların başında gelmektedir. Çünkü aile kurmak sembolik olarak yönetsel bir yön de taşımaktadır. Rejimin içerisine dâhil etmek istemediği erkeklik özelliklerinin aynı şekilde aile yaşantısında da bulunmaması gerekir. Dolayısıyla rejim ve rejim karşıtlığı bağlamında Biz ve öteki arasındaki mücadelede ideal kadın ideal erkeği seçmelidir. Böylelikle hegemonyanın tahakkümü daha belirgin olarak açığa çıkar ve erkeklik kurgusu daha belirgin şekilde idealize edilir.

2.2. Millî Kimliğin İnşasındaki Engelleyiciler

Sovyet dönemi Kırgız romanı yazarlarından bazıları Kırgız millî şuurunun inşa edilmesini romanlarında işlemiş ve bu hedefle ideolojik tipler yaratmıştır. Aytmatov'un tüm dünyaya kazandırdığı mankurtluk kavramının yanı sıra Kasımbekov'un karşıt tipleri ile de millî bilincin ötekileşmesi, buharlaşması, bencil tutumların toplumsallığın önüne geçişi eleştirilmiştir. Kırgızların içerisinde bencil, kişisel çıkarları uğruna ötekileşmiş ve millî sınırları tahrip etmeye çabalayan dış unsurlarla iş birliği yapmış kişiler bulunmaktadır.

Uzak Col romanında sömürü ve zulmü sembolize eden Başarin, Çonkol, Kızıl Korlar romanda zalimlik, gaddarlık, anlık zevk düşkünlüğü ve para tutkusu ile öne çıkan ötekilerdir. Onların insanlara eziyet ettiklerinde aldıkları 'haz', onları insani duygulardan uzaklaştırır. Kendi halklarına yaptıkları zulüm, büyük bir ihanet ve başkalaşımın varlığını imler. Kızıl korlar, Rusya'dan Kırgız topraklarına yerleşen zengin Ruslara ve yerli zenginlere yalakalık yaparak geçimlerini sağlayan ve yerli zenginlerin halkı sömürmesine yardımcı olan kişilerdir. Çonkol ise

Çarlık rejiminin doğurduğu zengin yerli sınıfın himâyesinde güçlenen merhametsiz amirlerin bir örneğidir. Bu kişiler her ne kadar Sovyet Rusya'ya karşıt kişiler olarak ele alınmış olsa dahi yazar onlar yoluyla millî kimliği, varoluşu tehdit edenleri eleştirmektedir. Başarın ve Çonkol, halkı ezen hor gören aşağılayan Ruslar olarak romanda yer alır.

Sıngan Kılıç romanında ise Hudayar Han, Nasirdin Han ve Abil Bey, ideal erkekliğin karşısında yer alan ötekilerdir. Abil Bey, iktidar hırsı ve bu makam tutkusundan ötürü karşısına çıkan her şeyi yok etme konusunda Hudayar ve Nasirdin'den daha kurnaz ve gözü karadır. Entrikacıdır. İdeal Kırgız gençlerine ikiyüzlü davranarak onları tuzağa düşürür. Çıkarıcı ve fırsatçıdır. Yazarın fiktif kahramanıdır. İktidar ve güç tutkudur. Anlatıcı onu "Önünde titreyerek duran Kırgız'ın kaderine kayıtsız. Rus müfreze kolu onları şu erik ağacına başları aşağıya gelecek şekilde assa bile kıpırdamaz. Çıkan bir kargaşada ganimet elde etmek isteyen bir insan" (KK2, 2004, s. 365) olarak betimler.¹⁹ Söz gelimi Abil Bey'in, Rus albayının atının üzengisini öpmesi Ruslara boyun eğmenin, muhtaçlık ve küçülme hissini sembolik ifadesidir. Ancak millî hegemonik söylemin gerektirdiği ideal bir erkek, Abil Bey gibi ötekileşmiş, başkalaşmış, menfaatçi biri olmamalıdır. Hudayar Han da gözünü iktidar hırsı bürüyen, kanla beslenen bir adamdır. Ruslara yaranma çabası içindedir. Kontrol edilemez bir öfkesi vardır. Halka zulmeder. Kendine, milletine yabancılaşmış bir ötekidir. Oğlu Nasirdin de ondan farksız değildir. Halkını korumak yerine hazine peşinde koşar. Üçü de közkamanlar gibi, vatanlarını bölmek isteyen kişilerin maşası durumunda hareket ederek kendiliğine ihanet eden, çıkarıcı, iktidar ve para tutkunu kimselerdir. Dolayısıyla ideal erkeklik sınırlarının dışında kalırlar.

Mankurtluk ile ilgili ilk bilgiyi Sayakbay Karaleyev'den edinen Aytmatov'un *Kılım Karıtar Bir Kün* romanıyla yarattığı bilincini yitiren, aslını, kendiliğini kaybeden kişiler de ikincil erkekliklerdir. Sovyet ideolojisinin insan bilincini ele geçirmesi ve din gibi kutsanması Colaman, Sabitcan ve Tansıkbayev gibi ötekiler yoluyla eleştirilir. Aytmatov, Yedigey gibi ideal bir erkekliğin karşısına özellikle Sabitcan'ı konumlandırır ve onun öteki olduğu "Ne hale gelmiş bu nesil?..." (GOAB, 2016, s. 35) diyen Yedigey yoluyla dikkatlere sunulur.²⁰ Tansıkbayev ise, Abil Bey gibi sistemin fırsatlarını değerlendirmeye can atan, bireysel çıkarlarını ön planda tutan bir adamdır. Abutalip'e haksız suçlamalarda bulunur. Haince planlar yapar. Tansıkbayev'i kör eden, masum bir insanı kendi hayatı ve yükselme hırsları uğruna kurban edecek kadar şuursuzlaştıran unsur Colaman ve Sabitcan'ın yaşadığı başkalaşımdan farksız değildir. Hatta onun bu şuursuzluğunun Colaman'a kıyasla daha bilinçli bir kökene dayandığı söylenebilir.

2.3. Ötekilerin Bedensel Kurguları

Sıngan Kılıç'taki Abil Bey, fiziki bakımdan zayıf bir adam olarak tasvir edilir. Sakalları seyrekleşmiş, yaşlanmıştır. Solgun yüzlü, yılan gibi suskun bir adam olarak betimlenir. Burada yazarın 'yılan gibi suskun' ifadesi, Abil ve yılanın kurnazlığı arasında bir benzerliği imler. Abil Bey, kendi insanını tuzağa düşüren yılan gibi kurnaz bir adam olduğu için bedeni kurnazlığıyla suskunluğa bürünür. *Uzak Col*'un ötekisi Bala Kurman ise romanda kızıl korların içerisinde en çok

¹⁹ *Kırılan Kılıç 2* romanından yapılacak alıntılarda eser adı KK2 şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

²⁰ *Gün Olur Asra Bedel* romanından yapılacak alıntılarda eser adı GOAB şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

bahsedilen kişidir. Halk arasında deli kurman olarak bilinir. Orta boylu, geniş omuzlu, gözleri kudurmuş köpeklerinki gibi kızarmış ve gözlerinden her an kan akacakmış gibi kurnazlığı açıkça belli olan, kızıl yanaklı yaramaz adamın tekidir. Fiziki özellikleri olarak tanımlanan ‘gözleri kudurmuş köpeklerinki gibi’ ifadesi, dönemin kurnaz tipini ifade etmek için yazarın seçtiği bir benzetmedir. Çonkol da kızıl korlar gibi sert bir adamdır. Gözleri kudurmuş itin gözleri gibi kıpkırmızıdır. Çonkol lakabı ona en ufak bir bahaneyle halkı dövmesi sebebiyle verilmiştir. Çonkol ideolojik tipi ile yazar, o dönemde halka zulmeden, makamını kötüye kullanan, vicdansız, merhametsiz Rus kesimi yansıtır. Mamirmazın ise uzun kaşlı, top sakallı, ufak, tefek esmer bir adamdır. Cimri ve acımasızdır. Kölesi Mukay’ı sürekli döver. Zalimdir. *Bizdin Zamandın Kişileri*’ndeki ikincil erkekliklerden olan Çekirtge de daima kanlanmış gözlerle dolaşır. Sarı benizlidir. Başının derisi hayvan derisine benzer.

Ötekilerin bedensel kurgularındaki temel vurgu zalimlikleri, solgun benizleri, acımasızlıklarıdır. Her birinin “kızarmış gözlere sahip oluşu” dönemin stereotipi olmaları ile ilişkilidir. Politik olarak kurgulanan bedenleri ideal erkekliklere hizmet eder. Abil yılan gibi suskunken Beknazar kurt gibi gözlere pars gibi ince bele sahiptir. Hayvan sembolizmi üzerinden bedensel tahakküm görünür kılınır. Ötekilerin/ikincil erkekliklerin bedensel özellikleri, eylemleri ideal erkeklik vasıflarının dışında kalır. İktidarın olumsuzladığı kişilerdir. Yalnızca olumladığı ideallerin varlığına anlam katmak adına kurguladığı özelliklerden ibarettirler. Hegemonik erkeklik söylemine ve bedensel kurgusuna hizmet ederler.

3. BİZ VE ÖTEKİNİN ARASINDA: HASTALIKLI/EKSİK ERKEKLİKLER

Sovyet ideolojisine göre eril ideallerin karşısında yer alanlar, “öteki”ler olarak konumlandırılır. Ancak tamamen reddedilmezler. Çünkü varoluşları “biz”i belirleyen idealleri aydınlatmak amacı taşımaktadır. Zira bireyler veya topluluklar kendisi üzerinden ötekini tanımlar. Bir millet kendisini tanımladıktan sonra kendine karşıt bir öteki tasavvur eder (Kınacı, 2016, s. 9). Erkeklik kurgusunda biz ve öteki aynı şekilde belirlenir.

Biz ve ötekinin arasında iktidarın ne yanında ne de karşısında yer alamamış, eksik ve hastalıklı olarak betimlenen erkeklikler de bulunmaktadır. Bu erkeklikler, toplumda eril ideallerin taşıyıcılığını yapan “biz”i temsil eden erkekliklerle aynı düzeyde kabul görmüş kimseler değildir. Yaptıkları, söyledikleri, düşündükleri başat doğru olarak kabul görmemekle birlikte “eksik” oldukları gerek anlatıcı gerek diğer roman kişileri yoluyla ön plana çıkarılır. Bununla birlikte hayatlarını derinden etkileyen eksiklikleri, rejimin sihirli değneğinin dokunması sonucu giderilir ve biz ve ötekinin arasına konumlanırlar.

Bizdin Zamandın Kişileri romanında Çargın, evlilik hayatında bir düzen tutturamamış (üç evlilik yapmıştır), eli silah tutan herkesin savaşa katıldığı ve zafer naraları attığı bir dönemde savaştan menedilmiş, ruhsal gelgitleri olan bir erkek olarak karakterize edilmiştir. Bunların yanında hegemonik erkeklik özellikleri de taşımaktadır. Onlar gibi dürüst, vatansever, alturist, iyi niyetli bir adamdır. Hayatına giren kadınlar aslında ideal erkeklikle çatışır niteliktedir. Roman boyu savaşa giden erkeklerden ne eksikliği olduğunu sorgulamakla meşguldür. Çünkü bazı kişilerce sorumsuz, hiçbir işten anlamaz olarak görülür. Kertenkele lekesine sahip olduğu için uğursuz

olduğuna inanılır.²¹ Hiçbir kadının onunla mutlu olmayacağı dedikodusu yayılır. Bu noktada Çekirtge²² ve Kakıldak²³ adlı olumsuz kişiler yoluyla Çargın idealize edilir. Her ne kadar eksik ve eril ideallerden uzak görülse de hegemonik erkeklik söylemini üstlenen Şambet'in savaşa gitmesiyle onun yerine geçince mucizevi biçimde dönüşür. Bu noktada çevresindeki kişilerin ona: "Boş konuşan kadınlarla konuşmayı bırak. Sen artık halk insanı oldun. Bir kolhozu yöneteceksin. Büyük insanlarla konuş" (BZK, 2016, s. 177) şeklindeki telkinleri, erkekliğin önünde dışıl unsurların engel teşkil ettiğinin iyi bir örneğidir.

Maydan romanındaki Kıdırbek ise etrafındaki insanlar tarafından kaba, saba, işe yaramaz olarak görülür. Diğer yandan hegemonik erkekler gibi dürüst, vatansever, mücadeleci bir Sovyet gencidir. Askere gitmesi ve eril bir bedene bürünmesiyle işe yarar bir adama dönüşür. *Maydan*'daki en dikkat çekici roman kişilerinden olan Kaçike ise çelişki, kararsızlık, ikirciklilik ile dolu bir karaktere sahiptir. Diğer yandan iyi kalpli, saf, akıllı, dürüst bir adamdır. Ondaki çatışan iki ruh, iki karakter aslında tam da arafta kalmışlığı sembolize etmektedir. Çünkü Kaçike, ne olumlu kahraman ne de Oblomov'dur. Bazen kendisini "biz" kategorisinde konumlanan erkekler gibi hissederken bazen onların tam karşısında yer alan tembel, uyuşuk ve miskin Oblomov olarak görülür. Kısaca biz ve ötekinin arasında kalmıştır. Kaçike'nin hayatındaki kadın Çınarkan onun aksine kindar, inatçı, aksi, sinirli ve kurnaz birisidir. Hissen ve bedenlen ona tutulması Kaçike'nin ideal erkeklik sınırlarına dâhil edilmemesine sebep olmuştur. "Ömrüme kara leke sürüldü" diyerek bu kara lekeden kurtulmaya çaba gösterir (M1, 2016, s. 97).²⁴ Savaşa katılsa da ruhsal tekâmülü için yeterli olmaz. Çünkü tam manasıyla erilleşmesi için iktidarın hegemonik erkeklik değerlerine yakışır bir hayata sahip olması gerekir. Anlatıcının "Zavallı Kaçike, o hiçbir zaman bu kadın ile (belki de başka kadınla da) insanı imrendirecek bir hayat kuramaz ki, nereden gitti de bu kadınla evlendi? (...)" (M1, 2016, s. 214) ifadesi durumu somutlar niteliktedir. Ruhunda, benliğinde yaşayan iki Kaçike şöyle tasvir edilir:

Kaçike her zamanki bitmez dediği derdini çekmekle meşguldü. Böyle zamanlarda Kaçike, iki Kaçike oluverirdi. Birinci Kaçike mücadeleci, amacı olan, geleceğin Kaçikesi iken, ikinci Kaçike kendisini aşağılanmış hisseden, korkak Kaçike'dir. Bunların hepsini kendisi görüp, anlamasına rağmen yine de kendini tutamaz, kendi kendine dert üreterek yaşardı. Bazen her şeyi elinin tersiyle iterek, ben gelecekte faydalı biri olacağım, düzeleceğim, bambaşka bir insan olacağım der, etrafındakilerle dertleşir; güldürücü şeyler söyleyip halka çok iyi bir insan olarak gözükürdü. İşte böyle Oblomov Kaçike olduğunda, ikinci Kaçike onunla alay edip, eleştirir "Oblomov Kaçike" diye dalga geçerdi (M1, 2016, s. 319).

Kaçike bir anda savaşta dönüşmeye karar verir: "Ben artık hayatta korkak, güçsüz birisi değilim. Yüreğim dağ gibi olup savaşmak, yaşamak, ölmek, ağlamak, kahkaha atmak istiyor" (M1, 2016, s. 114- 115) diyerek ötekini değil bizi seçer. Yine de aşk ve ruhen bir boşluk hissi Kaçike'yi hegemonik erkeklik kategorisinden uzak tutar.

²¹ Türk kültüründe kertenkelenin bir eve girmesiyle o evdeki bereketin kaçacağı inancı bulunmaktadır. Bk. (Şenesen, 2011, s. 221). Dolayısıyla Çargın'a da bu uğursuzluğun sirayet etmiş olacağına inanılır.

²² Çekirtge demektir. Roman boyu ikiyüzlü bir kişiliği ile olumsuzlanır.

²³ Geveze demektir. Roman boyu adı gibi dedikoduculuğu ile var olur.

²⁴ *Maydan 1* romanından yapılan alıntılarda eser adı M1 şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

Kököy Kesti romanındaki baş kişi Murat, epilepsi hastalığı sebebiyle savaşa katılamamış, sorumluluklarının bilincinde bir erkek olarak kurgulanmıştır. Murat, cephenin gerisinde mücadele veren insanları sembolize etmesinin yanı sıra dağda meteoroloji istasyonunda birkaç kadınla birlikte dört yıl geçirir. Fakat iktidarın hegemonik erkeklik vasıflarını taşıyan kişilerin savaşa katılmış olması, Murat'ın hastalığından ötürü cephe gerisinde kalması ve özellikle kadınlarla kalıyor olması gibi sebepler onda *kadınsılaştırma endişesini*²⁵ açığa çıkarır: “Kadınların arasında, böyle tek kendisi kaldı...” (KÖK, 2012, s. 22) ifadesi bu endişeyi somutlamaktadır.²⁶ Kadınsılaştırma veya eril ideallerden uzaklaşma aslında erkeğin aklından/zihninden uzaklaşıp ruhuna, ferdi arzularına yakınlaşması ile daha belirginleşir. Zihin erkeği, ruh kadını sembolize etmektedir. Murat her ne kadar bu eksikliği dağda tüm sorumlulukları üstlenerek gidermeye çalışsa da diğer taraftan kadınlara karşı zaafı onu arada bırakır. Eşini aldatır. Anlatıcı bu aldatmanın temel dayanağını cinsiyetçi bir yaklaşımla kadına dayandırır. Eşi Sakinay'ın çocuğu olmamaktadır. Dolayısıyla bedensel/cinsel arzularına teslim olur. Dariyka'yla tensel bir yakınlaşma yaşar ama aksine kalbi Gülşan'dadır. İdeal Sovyet erkeği bunların aksine eylemde kalan, aklını kullanan, bedensel zevklerine teslim olmayan bir insan tipini baskın kılar. Çünkü amaç, toplumsal bir dönüşüm, bir kimlik inşasıdır. Ferdî tutkular bu yaratımın içerisine dâhil edilemez. Bütün bunların dışında ona verilen göreve koşulsuz bağlılığı ile hem ruhen hem bedenen yaşadığı eksikliği kapatmaya çalışır ve romanın sonunda görevini tamamlayarak hayatını kaybeder. Murat yazarı iktidar kabul ederek değerlendirildiğinde ideal bir erkektir. Ancak rejimin bakış açısıyla çizilen biz ve öteki erkeklik kalıplarına uymamaktadır.

Savaş, ulusal idealler, askerlik, devlet adamı olmak veya rejimin beklentilerini karşılamak örneklendirilen erkekler için tamamıyla yeterli olamamıştır. Çünkü ideal erkeklik kurgusu aşk ve cinsellik gibi ferdi arzuların karşısında yer almaktadır. Benzer şekilde kadınsılaştırma endişesi taşıyan ve ideal erkeklik kalıplarından uzaklaşan erkeklere örnek, Türk romanından daha net şekilde verilebilir. Söz gelimi Kiralık Konak'taki Hakkı Celis bir hanım evladı olmaktan ancak millî ideal uğruna cephede ölecek kurtulur. Solgun benzi askeri üniformanın içinde ser adaletli haşin bir askere dönüşür (Gürbilek, 2007, s. 67-68). Sıralanan unsurlar erkekliği sembolize eder. Kırgız romanındaki biz ve ötekinin arasında kalan kişiler de ancak kendilerindeki eril eksikliği, erilliği temsil eden değerleri üstlenerek ferdi arzularını bir kenara bırakarak veya vatan uğruna ölecek edinebilmişlerdir. Çünkü hegemonik erkeklik kalıplarına sığamayan roman kişilerinin problemi büyük ölçüde kadınlar ile olan ilişkileri veya dışıl unsurlarla ilintilidir.

SONUÇ

Edebî türlerden özellikle roman politik, siyasi ve sosyal meseleleri tartışmak; parodik ve ironik olarak bu meseleleri eleştirmek; kurguda bir zemin olarak politikadan faydalanarak

²⁵ Nurdan Gürbilek'in “*kadınsılaştırma endişesi*” değerlendirmesinden hareketle burada kullanılan kavram aslında Türk romanı ile doğrudan benzerlik göstermemektedir. Murat'ta iktidarın tahakkümünden doğan eril ideallerden uzaklaşma ve efemine olma korkusunun yüzeysel olarak yansıdığı görülür. Mesele, Türk romanında bambaşka şekilde görülmektedir. Türk romanı üzerinde kadınsılaştırma endişesini Bloom'un “Etkilenme Endişesi” kavramından yola çıkarak ayrıntılı şekilde ele alan Gürbilek'in çalışması için bk. (2007, s. 51-75).

²⁶ *Kököy Kesti* romanından yapılacak alıntılarda eser adı KÖK şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

ideolojik bir söylem alanı yaratmak için müsaittir. Sovyet Dönemi Kırgız romanı bir yanda geleneksel kültürün diğer yanda Rus tesirinin etkisinde gelişmiş ve dönemin roman kişileri bu minvalde kurgu dünyasına dâhil olmuştur. İçte ve dışta bağımlı oldukları Sovyet Rusya'nın tarihlerine, kültürlerine, yaşantılarına müdahalesinden sonra sanatlarının sınırlarına da dâhil oluşu elbette edebiyatı olumsuz olarak etkilemiştir. Bu durumun sonucu olarak roman ve iktidar ilişkisi bağlamında güdümlü bir edebiyat açığa çıkmıştır. Merkezin sesinin 'gerçek ve doğru tek ses' olarak görüldüğü ve bu bağlamda okuyucuda tek bir fikri açığa çıkarma isteği eserlerde yazarın ve merkezin sesinin karakterlerin önüne geçmesine sebep olmuştur. Eserlerin tamamına yalnızca Sovyet ideolojisi hâkim değildir. Yazarların dünyayı, politikayı, hayatı alımlayışlarının izleri eserlere yansımıştır. Dolayısıyla romanlarda iktidar hem Sovyet rejimi hem de yazarın bizzat kendisi olabilmektedir. İktidarın hegemonik söylemi, toplumların inşa edilme sürecinde özellikle toplumsal cinsiyet normlarından faydalanır. Toplumsal cinsiyet normları kadın ve erkeğe belli duygu ve davranışları uygun görür. Kadın daha çok sezgi, şefkat, sevgi vb. manevi özelliklerle, erkek ise akıl, fiziksel güç, kudret, sertlik vb. gibi maddi özelliklerle ilişkilendirilir. Toplumsal cinsiyet normları kültürel olmasının yanı sıra politik bir yön de taşımaktadır. İktidar biçimleri, kadınlık veya erkekliği idealleri uğruna kendine göre yeniden inşa eder, biçimlendirir. İktidarın eril ideallerine uymayanlar saf dışı bırakılır. İktidarın hegemonik söylemi kendi varoluş süreciyle uyumlu bir erkeklik veya kadınlık tasavvur eder. Bu yaratım aynı zamanda bedensel kurguları açığa çıkarır. İktidarın ideallerine ulaşması ve toplumsal inşa için ideal erkeklik/kadınlık kurgulanır.

Sovyet dönemi Kırgız romanında erkeklik, yeni kimliğin inşası ve millî söylemin bir parçası olarak kurgulanmıştır. Sovyet ideolojisi bağlamında erkek bedeni, sosyalizmin gücünün, ideallerinin ve insana verdiği umudun bir temsili niteliği taşımaktadır. Millî söyleme göre ise eril idealler güç, kudret, akıl ve vatana bağlılıktır. Aşk, tutku veya cinsel arzular idealize edilen ve hegemonik erkeklik tanımlamasının içine giren kişilerin hayatlarında yer almayan veya geri planda kalan durumlar olarak kurgulanmıştır. Sovyet dönemi Kırgız romanında yazarlar hegemonik erkeklik söylemiyle kadınlar üzerinde tahakküm kılmaktan ziyade daha çok ideal erkekliklerin karşısına hemcinslerini konumlandırır. Kadınların çoğu erilleşmeye meyilli olarak kurgulanır ve hegemonik erkeklik söyleminin sınırlarına girer. Eril kadınlar, eril erkekler gibi iktidarın hegemonyası bağlamında yaratılmıştır. Onlar da ideal erkeklikler gibi dürüst, akıllı, güçlü, çalışkandır. Halkı dönüştüren, halka yol gösteren danışman ve rehber nitelikte insanlardır.

Sovyet dönemi Kırgız romanında hegemonik erkeklik söylemi iktidar ve erk ile sağlanır. Eril tahakkümün ikincil erkeklikler üzerindeki etkisi ise ideal erkeklik söylemini görünür kılmaya ve "ideal" olanı göstermede yardımcıdırlar. Biz ve ötekinin arasındaki erkeklikler ise arada kalmışlığın verdiği buhranla biz olma yolunda sancılı bir süreç geçirir. Kılavuzları ise şüphesiz Sovyet rejiminin ilkeleridir. Romanlarda varoluş sebepleri, iktidarın ideolojisine hizmet etmeleri ve yazarın veya merkezin sesini taşımalarıdır. Çoğunluğu verilmiş tiplerdir. Verili ve baskın bir hegemonik erkeklik söyleminin taşıyıcısıdırlar.

KAYNAKÇA

- Abdukaimov, Uzakbay (2016). "Maydan". *Okurmandın Kitep Tekçesi Seriyası 13.Tom*. Bişkek: Print-Ekspress.
- Akmatov, Kazat (1979). *Mezgil*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Althusser, Louis (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aşnin, F. D.; Alpatov V.M.-Nasilov, D. M. (2016). *Mahvedilmiş Türkoloji*, (çev. Gaffar Çakmaklı Mehdiyev), (ed. Sedat Adıgüzel). Ankara.
- Apaydın, Neşe (2022). "Behçet Çelik Öykülerinde Erkeğin Farklı İnşası Üzerine Bir İnceleme". *Söylem Filoloji*. S. 7. C.1. 8-31.
- Aytbayeva, Ayım (1966). *Tamçı Kan*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Aytaç, Gürsel (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Baytemirov, Nasirdin (1958). *Akırkı Ok*. Frunze: Kırgızmambas.
- Baytemirov, Nasirdin (1970). *Santa*. Frunze: Mektep Basması.
- Bourdieu, Pierre (2015). *Eril Tahakküm* (çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Buran, A. (2016). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cengiz, Kurtuluş.-Tol, Uğraş- Küçükural, Önder (2004). "Hegemonik Erkekliğin Peşinden". *Toplum ve Bilim*. Erkeklik Sayısı, S.101, 50-71.
- Connell, R. W. (2001). "Understanding Men: Gender Sociology and the New International Research on Masculinities". *Social Thought & Research*, C.24, S. 1/2, 13-31.
- Connell, R.W. (2005). *Masculinities*, California: University of California Press.
- Connell, R.W.-Messerschmidt, W. J. (2005). "Hegemonic Masculinity Rethinking the Concept". *Perspective*, C. 19, S.6, 829-859.
- Davletov, Timur (2013). "The Common Motif of Snow Leopard (Pars) in Turkic World". *Proceedings of the International Science and Practice Conference Language, Literature and Culture in Polylingual Environment*. March 14-15. Editorial and Publishing Center of the Sibay Institute (Branch) of the Bashkort State University.
- Dilek, İ. (2019). "Türk Dünyası Edebiyatlarında Repressiya", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ankara.
- Elebayev, Mukay (2015). *Uzun Yol* (Çev. Mayramgül Dıykanbayeva). Ankara: Bengü Yayınları.
- Ercilasun, G. (2007). "Stalin Döneminde Kazak Aydınlarının Tasfiyesi". (Ed. E. G. Naskali, L. Şahin). *Stalin ve Türk Dünyası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eşitti, S. Aslı (2020). "Kürk Mantolu Madonna'da Eril İktidarın Yansımaları". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.32, 111-136.
- Foucault, Michel (2000). *Büyük Kapatılma* (çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü*. (çev. Işık Ergüden). 3. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Göz, Kemal (2012). "1960-80 Yılları Arasında Kırgız Edebiyatında Uzun Hikâye Türü ve Dönem İncelemesi". KTMU Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bişkek.
- Gramsci, Antonio (1997). *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Güneş, Ö. Elif (2019). "İktidarı Yeniden İnşa Çabası". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S.8/2. 790-804.
- Güngör, Ebubekir (2018). *Repressiya Kırgızistan'da Siyasi Baskı Sürgün ve Yokediliş (1917-1938)*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Gür, Murat (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gürbilek, Nurdan (2007). *Kör Ayna Kayıp Şark*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt (1995). "Tarihi Perspektifte Kimlik Sorunu Özdeşimlerini Belirleyen Bazı Etkenler". *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi 08-10 Haziran 1995, 23-31, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karakaş, Şuayib (1998). "Türkistan'da 'Kızıl Kırgın' Kurbanları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S.5.
- Kasimbek, Tölögön (2003). *Kırılan Kılıç I (Han Sarayı)* (Akt. İbrahim Atabey, Saadettin Koç). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Kasimbek, Tölögön (2004). *Kırılan Kılıç II (İsyan)* (Akt. İbrahim Atabey, Saadettin Koç). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Kasimbekov, Tölögön (1976). *Cetilgen Kurak. Angeme, Povestter, Tarihy Drama, Eski Nakil Roman*. Mektep Basması.
- Koç, Canan (2012). "Destan Geleneğinden Tarihi Romana Tölögön Kasimbekov ve Kırılan Kılıç I, II". *Turkish Studies*, C.7, S.2, 1885-1892.
- Köse, Nerin (2002) "Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka". *Millî Folklor*. Y.14, S.54, 55-61.
- Kınacı, Cemile (2016). *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik (1925-1991)*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Mavlyanov, Cunay (1980). *Cañı Tañ*. Bişkek: Mektep Basması.
- Mosse, L. George (1998). *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*: New York. Oxford University Press.
- Mostafin, Rafail.-Dautov, Reis (1997). "Repressiya Kurbanı Tatar Yazarları" (Akt. Mustafa Öner). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.3, 35-168.
- Orozobayev, Mayrambek.-Moldalievva Nurgül (2020). "Kırgızcadaki Kurt (Börü) ile İlgili Örtmece Kelimeler". *HÜTAD*. S.32. 23-38.
- Özcan, Kemal (2007). "Stalin Döneminde Sürgünler". (Ed. E. G. Naskali, L. Şahin), *Stalin ve Türk Dünyası*: İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Öztürk, Akif (2012). "Eril Bedenselleşme: Hegemonik Erkek Bedeninin İnşası", *FLSF*, S.13, s. 39-53.
- Parla, Jale (2012). *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlık, Şaban (2004). "Edebiyatta Bağlanma Sorunu". *Hayat-Edebiyat-Siyaset Hece Aylık Edebiyat Dergisi*. S.90/91/92. Ankara: Hece Yayıncılık.
- Sancar, Serpil (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saspayev, Aman (1977). *Partorg*. Frunze: Adabiyat Basması.
- Saspayev, Aman (1989). *Too Çabalekeyi*. Frunze: Adabiyat Basması.
- Schnapper, Dominique (2005). *Öteki ile İlişki* (Çev. Ayşegül Sönmezay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sıdıkbekov, Tügölbay (2015). "Bizdin Zamandın Kişileri". *Okurmandın Kitep Tekçesi Seriyası VII. Tom*. Bişkek: İmak Ofset.
- Somuncu, Selim (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları.
- Şenesen, O. Refiye (2011). "Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri". *Folklor/Edebiyat*, C.17, S.66, 209-228.
- Şengül, Abdullah (2006). Değişimin Öncüleri: Model Şahıslar ve Türk Edebiyatına Yansımaları". *Erdem*, S.45-46-47, 129-154.
- Tekeli, İlhan (1995). "Tarihyazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler". *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu*. 2. Uluslararası Tarih Kongresi 08-10 Haziran 1995. 1-7. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temur, Nezir (2012). *Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Tural, Secaattin (2018). *Modern Türk Edebiyatının 200'ü*, İstanbul: Otto Yayınları.
- Ükübayeva, Layli (2006). *Kırgız Adabiyatı: Taldoor Cana Oy Cügürtüülör*. Bişkek: K. Karasayev Atındağı Bişkek Gumanitardık Universiteti.